

ναι λαμπραί! εἶθε μόνον, οἱ μὲν φιλόσοφοι νὰ μελετῶσι καὶ νὰ διδάσκωσι μετὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν· οἱ δὲ πλούσιοι, νὰ ὁμονοῶσιν εἰς τῶν ἀγαθῶν σκοπῶν τῶν τὴν ἐκτέλεσιν!

Ὁ παρῶν καιρὸς εἶναι καιρὸς τῆς Κριτικῆς καὶ Φυσικῆς φιλοσοφίας, καὶ πρέπει νὰ ἴδωμεν καὶ κατὰ τοῦτο Τί θέλουν κατορθώσῃ οἱ νεοὶ βλαστοὶ τῆς φιλοσοφίας, οἱ μακάριοι νεοὶ σπουδασαὶ τῆς φιλοσοφίας Ἕλληνας, παραβάλλοντες ταύτην μὲ τὰ λείψανα τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀθανάτων προγόνων μας.

Χρονολογικὸς Πίναξ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας.

Ἔτη Πρό Χριστοῦ.	Ἔτη ἀπὸ Κτὶ πρὸς Ρώμης.	Ὀλυμπιάδες.	
640	114	35, 1	Θαλῆς ἐγενν. κατ' Ἀπολλόδωρον
638	116	35, 3	Σόλων. ἐγενν.
629	125	38	Θαλῆς ἐγενν. κατὰ Μείνερου
608	146	43, 1	Πυθαγόρας ἐγενν. κατὰ Λόρχερου
584	170	49	Πυθαγόρας ἐγενν. κατὰ Μείνερου
557	197	56	Ἀναξίμενης ἀκμάζει
543	211	59, 2	Θαλῆς ἀποθνήσκει Πυθαγόρας ὑπάγει εἰς Κρότωνα
536	218	61	Ξενοφάνης ὑπάγει εἰς Ἑλέαν
500	254	70, 1	Ἀναξαγόρας ἐγενν. Ἀρχέλαος ὁ Φυσικὸς ἀγνοεῖται. Πότε

Ἔτη Πρό- χαισιν.	Ἔτη ἀπὸ Κτί- σεως Ρώμης.	Ὀλυμπιάδες.	
			Ἡράκλειτος
494	260	71, 3	Δημόκριτος ἐγενν.
490	260	72, 3	μάχη τοῦ Μαραθῶνος
489	265	72, 4	Πυθαγόρας ἀποθνήσκει
480	274	75, 1	Μάχη τῆς Σαλαμίνας
470	284	77, 3	Δημόκριτος ἐγενν. κατὰ τινος
468	286	77, 4	Σωκράτης ἐγενν. Παρμενίδης
450	304	82, 3	Ξενοφῶν ἐγενν.
432	322	87, 1	Ἄρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου
430	324	87, 3	Πλάτων ἐγενν. κατὰ Κορσύνου
429	325	87, 4	Πλάτων ἐγενν. κατὰ Δοδβελλίου
414	340	91, 3	Διογένους Σινωπεὺς ἐγενν.
399	354	95, 1	Σωκράτης ἀποθνήσκει
384	370	99, 1	Ἀριστοτέλης ἐγενν. Πύρρων ἐγενν.
		102	Ἀριστοτέλης ὑπάγει εἰς Ἀθήνας
356	398	106	Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἐγενν.
348	406	108, 1	Πλάτων ἀποθνήσκει
343	411	109, 2	Ἀριστοτέλης γίνεσθαι Ἀλεξάνδρου δι- δάσκαλος
342	412	109, 3	Ἐπίκουρος ἐγενν. Κράτης
339	415	110, 2	Ξενοκράτης ἀρχεται νὰ διδάσκη.
335	419	111, 2	Ἀριστοτέλης ἀνοίγει τὸ Λύκειον
324	430	114, 1	Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκει Διογένους ὁ Κυνικός ἀποθνήσκει
322	432	114, 3	Ἀριστοτέλης ἀποθνήσκει
318	436	116, 1	Ἀρκεσίλαος ἐγενν.
314	440	116, 3	Ξενοκράτης ἀπο-

Ἔτη Πρὸ Χριστοῦ.	Ἔτη ἀπὸ Κτί- σεως Ῥώμης.	Ὀλυμπιάδες.	
305	449	118, 3	Ἐπίκουρος ἀνοίγει τὸν κήπου του εἰς Ἀθήνας καὶ διδάσκει εἰς αὐτὸν
270	483	127, 2	Ἐπίκουρος ἀπ.
260	494	130	Ζήνων ἀπ.
244	510	134, 4	Ἀρκεσίλαος ἀποθ.
103	647	167, 2	Κικέρων ἐγενν.
84	666	171, 1	Φίλων φεύγει εἰς Ῥώμην
43	711	184, 2	Κικέρων ἀπ.

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Ἀυτοκράτορες Ῥώμης.	
1	Ἀυγούστος	ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς ἐγενν.
2		Σενέκας ἐγενν.
14	Τιβέριος	
34		Φίλων ὁ Ἰουδαῖος
54	Νέρων	
65		Σενέκας ἀποθ.
82	Δομιτιανός	Ἐπίκτητος.
89	Δομιτιανός ἐξορί- ζει ἀπὸ τὴν Ῥώ- μην τοὺς Φιλοσό- φους καὶ Μαθη- ματικούς	
99	Τραϊανός	Πλούταρχος
139	Ἀντωνῖνος εὐσεβ.	Ἰουστίνος ὁ Φιλόσοφος καὶ μάρτυς
162	Μάρκος Ἀυρή- λιος Ἀντωνῖνος	
193	Σάλβιος	Ἀμμώνιος Σακκάς

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Ἀυτοκράτορες Ῥώμης	
205	Σέπτιμος Σεβή- ρος	Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς Πλωτῖνος ἔγενν.
222	Ἀλέξανδρος Σε- βήρος	Πλωτῖνος ἀκρωαται τὸν Ἀμμώνιου
232		Πορφύριος ἔγενν.
233		Ἐριγένης ἀποθν.
284	Ἀυρηλιανὸς	
273		Λαγγίνος ἀπ.
306	Κωνσταντῖνος ὁ μέγας	Ἰόμβλιχος
321	Κωνσταντῖος	
337		Εὐσέβιος Ἀρχιεπίσκοπος Καισα- ρείας
340	Ἰουλιανὸς	
340	Θεοδόσιος ὁ μέ- γας	Ἰερώνυμος Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ἀπ. Γρηγόριος Νύσσις Βασίλειος Καισαρείας
379		
384		
391		
408	Θεοδόσιος Β΄.	
415		Συνέσιος
430		Ἀυγουστῖνος ἀπ.
527	Ἰουστινιανὸς	
529		Ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐκλείσθη
741	Κωνσταντῖνος Σ΄.	Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἀπ.
755		
	Γερμανίας Ἀυ- τοκράτορες.	
890		Φώτιος ἀπ.
937	Οὔτων ὁ μέγας	Ἀλφαράβιος
1025	Κουράδος Β΄.	

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Γερμανίας Ἀυ- τοκράτορες.	
1036		Ἄδικένος ἀπ.
1198	Ὀττώβ Β΄.	
1217		Ἀδριάνος ἀποθ.
1218	Φρειδερίκος Β΄.	
1221		Θωμάς Ἀκινάτης ἐγενν.
1440	Φρειδερίκος Γ΄.	
1453		Κωνσταντινουπόλεως ἄλωσις
1472		Βησσαρίων ἀπ.
1478		Θεόδωρος Γαζής ἀπ.
1486		Γεώργιος Τραπεζούντιος
		Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος ἀπ.
1493		Ἐυρεΐσις τῆς Ἀμερικῆς
1558	Φερδινάνδος Α΄.	
1561		Φραγ. Βάκων ἐγενν.
1576	Ρουδόλφος Β΄.	
1585		Γρότιος ἐγενν.
1588		Θωμάς Ὠββέσιος ἐγενν.
1596		Καρτέσιος ἐγενν.
1619	Φερδινάνδος Β΄.	
1625		Φραγ. Βάκων ἀπ.
1632		Βενεδικτος Σπινόζας ἐγενν.
		Ἰωάννης Λώκκος ἐγενν.
		Σαμ. Πουφενδόρφος ἐγενν.
		Ῥιχ. Καυμπερλάνδος ἐγενν.
1637	Φερδινάνδος Γ΄.	
1638		Νικόλ. Μαλμεβράγγιος ἐγενν.
1642		Νεύτων ἐγενν.
1645		Γρότιος ἀπ.
1646		Λεϊβνίτιος ἐγενν.
1650		Καρτέσιος ἀπ.
1655		Χρισ. Θωμάσιος ἐγενν.

Ἔτη ἀπὸ Χρισ. Γερμανίας Αὐτοκράτορες.

1657 Λεοπόλδος Α΄.

1669

1677

1679

1680

1684

1694

1704

1705

1711

1712

1713

1715

1716

1719

1724

1726

1728

1745

1747

1754

1762

1765

1769

1771

1776

1778

1780

Ἰωσήφ Α΄.

Κάρολλος Σ΄.

Φραγκίσκος Α΄.

Ἰωσήφ Β΄.

Σαρτεσβούριος ἔγεν.

Βελέδικτος Σπινόζας ἀπ.

Χριστιανὸς Βόλφριος ἔγεν.

Ῥοχερουκῶλδος ἀπ.

Θωμάς Ὠβδέσιος ἀπ.

Φραγ. Ουτχεσὼν ἔγεν.

Ἰωαν. Λώκκιος ἀπ.

Ῥουμος ἔγεν.

Κρούσιος ἔγεν.

Σαρτεσβούριος ἀπ.

Μαλεμβράγγιος ἀπ.

Κουδιλλάκιος ἔγεν.

Ἐλδέτιος ἔγεν.

Λεϊδνίτιος ἀπ.

Ῥιχ. Κουμπερλάνδος ἀποθ.

Κάντιος ἔγεν.

Νεύτων ἀπ.

Χρισ. Θωμάσιος ἀπ.

Φραγ. Ουτχεσὼν ἀπ.

Χρισ. Βόλφριος ἀπ.

Φίχτρος ἔγεν.

Γέλλερτος ἀπ.

Ἐλδέτιος ἀπ.

Ῥουμος ἀπ.

Κρούσιος ἀπ.

Ῥουσσὼς ἀπ.

Κουδιλλάκιος ἀπ.

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Γερμανίας Ἀυτο- κράτορες.	
1784		Διδερὼτος ἀπ.
1785		Μαβλὺς ὁπ.
1789	Λεοπόλδος Β΄.	Πολιτικὴ τῆς Γαλλίας μεταβολή.
1790		Ἄδαμ Σμιθ ἀπ.
1792	Φραγκίσκος Β΄. αἰεὶ καὶ Α΄. Ἀυτοκράτωρ τῆς Ἀυστρίας	
1798		Κάρβιος ἀπ.
1804		Βάντιος ἀπ.
1806		Ἰουγένιος Βούλγαρις ἀπ.
1814		Φίχτερος ἀπ.

Σημείωσις. Εἰς τὸν Χρονολογικὸν ταῦτον πίνακα, τὸν ὁποῖον ἐ-
πῆρα ἀπὸ τῆς σύνταξιν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ σοφοῦ
Τεννεμάνου, παρεκτός τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν σύντομόν μου ταύ-
την ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἄλλα πολλὰ ὀλίγα ὀνόματα ἐπρόθεσα·
οὐδὲ τὴν σειρὰν τῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων ἐτήρησα συνε-
χῶς, ἀλλ' ἀφῆκα μεταξὺ τούτων, ἵσοι δὲν εἶχαν σύγχρονόν των τινα
ἐκ τῶν ἱσορουμενων φιλοσόφων.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τί εἶναι ἐμπειρικὴ Ψυχολογία, περὶ Τίνα
 σρέφεται, Τίνα ἀπαιτοῦνται εἰς αὐτήν,
 καὶ Τίς ἢ ἀπ' αὐτῆς ὠφέλεια.

ΝΒ΄.

Πᾶς τις προσέχων εἰς ἑαυτὸν εὐρίσκει ὅτι ἔχει ἔνοικόν τι
 ὄν, διὰ τοῦ ὁποίου αἰσθάνεται τὰ ἐκτὸς ἑαυτοῦ πρόγματα,
 καὶ συλλογίζεται περὶ αὐτῶν, καὶ τινὰ μὲν ἀγαπᾷ ὡς ἀγαθὰ,
 ἄλλα δὲ ὡς κακὰ ἀποσρέφεται. Τοῦτο δὲ τὸ αἰσθανόμενον
 καὶ συλλογιζόμενον καὶ ἀγαπῶν καὶ ἀποσρεφόμενον ὀνομά-
 ζομεν Ψυχὴν.

ΝΓ΄. Παρατηροῦντες δὲ, ἕσα συμβαίνουσιν εἰς τὴν
 ψυχὴν μας, καὶ ὅσα εἰς τὰς τῶν ἄλλων ψυχῶν, τῶν τε συγ-
 χροῦντων μας καὶ τῶν οὔτινες ἔζησαν πρὸ ἡμῶν, καὶ τὰς πρά-
 ξεις καὶ κρίσεις τῶν διὰ τῆς Ἰσορίας μαθαίνοντες, συνα-
 θροίζομεν ἄφθονον ὕλην εἰς τὸ νᾶ σημεῖον ὡμεν τὰ περὶ δυ-
 νάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς. Ἐὰν δὲ τὰς περὶ αἰσθή-
 σεως καὶ νοήσεως καὶ κρίσεως καὶ θελήσεως πείρας καὶ πα-
 ρατηρήσεις εἰς ἓν συναγάγωμεν, καὶ μετ' ἀλλήλων παραβά-

λωμεν, διὰ τὰ εὐρωμεν γενικοῦς περὶ αὐτῶν κανόνας καὶ νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους δύναται νὰ ἐρμηνευθῶσι, τότε συγκροτοῦμεν τήν, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται ὁ λόγος, ἐπιστήμην.

ΝΔ. Ἐμπειρικὴ λοιπὸν Ψυχολογία εἶναι ἐπιστήμη ἐξεταστικὴ τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς, εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ παρατήρησιν ἐπιστηροζομένη.

Σημείωσις Α΄. Ἡ πείρα διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, καθότι ἐκεῖ νη μὲν εἶναι γνήσις αἰσθητικὴ ἐνός τινος πράγματος, τὴ δὲ ἐμπειρία συλλογὴ καὶ συνάθροισις πολλῶν τοιούτων γνώσεων, ἢ, νὰ εἶπω κάλλιον, συλλογὴ πολλῶν πειρῶν. Π. Χ. ἔτι ὁ αἴθερ εἶναι βαρῆς, τὸ μαθαίνομεν διὰ τῆς πείρας· αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ ὅτι εἶναι σῶμα σύνθετον καὶ ελασικόν, καὶ ἀναπνεύμενον ζωῆς πρόξενον, καὶ ἄλλων πολλῶν γνώσεων διὰ πείρας ἀποκτωμένων τὴ συλλογῇ λέγεται ἐμπειρία. Ἀριστοτ. Ἰσθρ. Ἀναλυτ. Β΄. κεφ. ΙΘ΄. Ἐπειδὴ λοιπὸν πολλαὶ καὶ παντοῖαι εἶναι αἱ διὰ πείρας προσλαμβανόμεναι γνώσεις τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο τὴν περὶ αὐτῶν ἐπιστήμην ὀνομάζομεν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν.

Σημείωσις Β΄. Ἡ Ἰατρικὴ ἀνθρωπολογία, ἢ Φυσιολογία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἶναι ἐπιστήμη ἐξετάζουσα τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, τῶν μερῶν αὐτοῦ, τὴν συνέχειαν καὶ συνσζάρτησίν των, καὶ εὐρίσκουσα τῶν νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐμπόρουν νὰ ἐρμηνευθῶσι τὰ εἰς αὐτὸ φαινόμενα. Ἐπειδὴ δὲ ἔχουσιν ἀμειψαίαν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν ψυχὴ καὶ σῶμα, ἀναγκάτως πρέπει νὰ ἐξεύρη τινὰ καὶ ἐκ τῆς φυσιολογίας ὁ ψυχολόγος. ἔλν μὲλλη νὰ διατάξῃ ἐρθῆς τὰς εἰς τὴν ψυχὴν παρατηρήσεις του, καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ ἀπαντῶντα φαινόμενα.

Σημείωσις Γ΄. Πολλὰ ἄργα ἤρχησαν νὰ γράρῃσι καὶ νὰ διδάσκουσι χωρὶς τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν. Μεθ' ὅσα εἶπαν ὁ Καστέσιος καὶ Μαλεμβράγγιος περὶ ψυχῆς, ὁ Ἄγγλος Λόκιος μὲ τὸ περὶ ἀνθρώπινου νοῦς δοκίμιόν του, καὶ ὁ Γερμανὸς Λεϊβνίτιος μὲ ὅσα εἶπε κατὰ Λωκίου, ἔδωκαν τὰς πρώτας ἀφορμὰς νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τὴ ἐμπειρικὴ ψυχολογία, καὶ νὰ ἐξετασθῇ κατὰ

ιδίαν. Πρῶτος ὁ παρικλής Βόλφιος ἔγραψε συστηματικῶς ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν. Μετὰ δὲ τοῦτον συνεισέφεραν πολλοὶ Γερμανοὶ, μάλιστα ἀπὸ τῶν ὀνομαζομένων Ἐκλεκτικῶν, εἰς τὸ νὰ ἐκταθῆ, καὶ νὰ διορθωθῆ ἡ ἐπιστήμη αὕτη. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἀγγλῶν ἐκοπίσασαν εἰς ταύτην τὴν ὕλην μετὰ Λώκιον ὁ Ὀυμος, καὶ Ἀρτελῆτιος καὶ Σμιθ· ἐκ δὲ τῶν Γάλλων, Κονδιλλάκιος καὶ Ἐλδῆτιος. Ἀφ' οὗ δὲ τέλος ἐφάνησαν αἱ κριτικαὶ τοῦ Καντίου, ἤρξησε πάντῃ νέα ἐποχὴ τῆς ἐπιστήμης ταύτης· ἐπειδὴ ἔκτοτε τὴν ἀπεχώρισαν ἀπ' ὅλης τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, καὶ τὴν πραγματεύονται κατ' ἰδίαν ὡς προπαρασκευὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, διδακτικῶν τῶν ὅσα πέρα μόνη μᾶς πληροφορεῖ περὶ τῶν ἐντὸς ἡμῶν φαινομένων, χωρὶς ἄλλην ἔρευναν γινομένην μὲ τὴν τοῦ νοῦς ἐνεργίαν.

ΝΕ΄. ὑποκείμενον τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη Ψυχὴ θεωρούμενη εἰς ὅλας τῆς τὰς δυνάμεις, ἐνεργείας, σχέσεις, καταστάσεις, καθ' ὅλας τὰς διαφορὰς, ὅσαι δυνάμται νὰ γεννηθῶσιν ἐκ διοργανισμοῦ, διαίτης, γένους, κλίματος, διοικήσεως, θρησκείας, τύχης κτλ. Αἱ παρατηρήσεις πρέπει νὰ γίνωνται ἐπιμελῶς εἰς πᾶσαν ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν, ἢ γούναι αἰσθήματα, πάθη, ἐννοίας, διευθυμήματα· εἰς τὴν γλώσσαν, τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ, εἰς τὰ ἔργα του κτλ. Φανερὸν λοιπὸν γίνεται Ποῖα τινα περιέχει καὶ Πόσου λόγου ἀξία εἶναι ἡ ἐπιστήμη αὕτη, τῆς ὁποίας σκοπὸν ἔχομεν νὰ ἀποδώσωμεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα θεωρήματα, ὅσον νὰ παροτρύνωμεν τοὺς ὁμιλητάς μας εἰς προσεκτικωτέραν καὶ λεπτομερεστέραν μελέτην τῆς.

Σημείωσις. Ἡ ἐμπειρία δὲν μᾶς διδάσκει τί εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ μόνον μᾶς παιδεύει νὰ τὴν γνωρίσωμεν, ὅσον φανερύνηται ἐκ τῶν αὐτῆς ἐνεργειῶν, τὰς ὁποίας συνκισθανόμεθα εἰς ἑαυτοὺς, καὶ ὅσας παρατηροῦμεν εἰς ἄλλους.

Ν5. Παντοδαπαί είναι αἱ πηγαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀρύεται τὰς γνώσεις του ὁ ψυχολόγος· διότι παρεκτός ὅτι πρέπει νὰ παρατηρῇ ἀκριβῶς τὰς μεταβολὰς, ὅσαι συμβαίνουσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, καὶ εἰς τὰς ψυχὰς ἄλλων ἀνθρώπων, ἀνάγκη εἶναι νὰ προσέχῃ καὶ εἰς τὰς διηγήσεις ἄλλων εἰλικρινῶν καὶ ἐπιτηδεῶν παρατηρητῶν τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Πρέπει δὲ νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ τοιαῦτα συγγράμματα, ἐποῖα ζωγραφοῦσι πιστῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς παντοίας του σχέσεις, Π. Χ. συγγράμματα ἀγαθῶν καὶ σοφῶν Ἱστοριογράφων, περιηγήσεις, χαρακτήρων καὶ βίων διαφόρων περιγραφὰς κτλ. Νὰ κάμνῃ προσέτι ἢ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰς παρατηρήσεις, ὅσας ἀληθινοὶ καὶ ἀξιόπιστοι ἄνδρες ἔκαμαν εἰς περιπτώσεις τοῦ ἀνθρώπου σπανίας καὶ ἐκτάκτους, εἰς τὰς ὁποίας φανεροῦνται κατ' ἄλλην πρόσοψιν ὁ ὄνθρωπος· τοιοῦτους λέγω τοὺς κωφοὺς, τοὺς νυκτοβάτας, τοὺς μανιακοὺς, καὶ τοὺς ἄλλας τινὰς ἀσθενείας πάσχοντας.

ΝΖ. Ἀναγκαίως δὲ ἀπαιτοῦνται εἰς πάντα ψυχολόγῳ τὰ ἐφεξῆς.

α'. Νὰ γείνη δι' ἐπιμελοῦς μελέτης καὶ γυμνασίας ἐξυῆς καὶ ἀκριβοῦς παρατηρητῆς, ὥστε νὰ διακρίνῃ καὶ τὰς μικρὰς καὶ λεπτὰς διαφορὰς τῶν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων. Νὰ προσέχῃ δὲ καὶ νὰ ἀνιχνεύῃ τὰ καθημερινὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα μὲ σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν.

β'. Νὰ εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ προλήψεως καὶ δόξας τινος, τὰς ὁποίας ἀβαστανίζως καὶ χωρὶς ἐπιμελῆ ἐξέτασις ἀποδέχονται συχνάκις τινὲς διὰ νὰ ἐρμηνεύωσι ταύτην ἢ ἐκείνην τῆς ψυχῆς τὴν κατάστασιν.

γ'. Νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας

καὶ τύχης διὰ τῆς ἰδίας συμναστροφῆς του, ἢ δι' ἀναγνώσεως βιβλίων εἰλικρινῶς περιγραφόντων διαφόρους ἀνθρώπων τάξεις.

ΝΗ'. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν καὶ τὰς δυσκολίας ὅσας συναντᾷ ὁ ψυχολόγος μελετῶν καὶ ἀνιχνεύων τῆς ψυχῆς τὰς δυνάμεις, διὰ νὰ τὴν ἐμποδίσωμεν ἀπὸ κατεσκευασμένους συλλογισμοὺς καὶ ἀπάτας. Αἱ μεγαλύτεραι δυσκολίαι εἶναι αἱ ἐφεξῆς.

α'. Ἡ ψυχὴ εἶναι ὄν ἀφανὲς καὶ ἀόρατον, καὶ ὡς τοιοῦτον κῶν εἰς θεὸν δύναται νὰ τὴν παρατηρήσῃ μὲ τὰ ἐξωτερικὰ αἰσθητήρια, καθὼς παρατηρεῖ τὰ σώματα· ἀλλὰ πρέπει μὲ δύναμιν τῆς ψυχῆς νὰ παρατηρῇ τῆς ψυχῆς τὰς καταστάσεις· ταῦτα δὲ εἶναι πρᾶγμα βαρὺ· αἱ ἐσωτερικαὶ τοῦ ἀνθρώπου μεταβολαὶ δεῖν διαρκουῶσιν, ὅσου αἱ εἰς τὰ σώματα συμβαίνουσιν· μηδὲ δύναται νὰ τὰς διατάξῃ πρὸς τὸ δοκοῦν, καὶ νὰ τὰς ἐπαναλάβῃ εὐκόλως, καθὼς τὰς σωματικὰς. Ἐδῶ τὸ παρατηροῦν καὶ τὸ παρατηρούμενον εἶναι τὸ αὐτό· ἡ ψυχὴ παρατηρεῖ τὴν ψυχὴν μὲ ἐπιστηπτικὴν τινα δύναμιν. Πόσον εἶναι λοιπὸν εὐκόλον νὰ παραδράμῃ τῆς παρατηρήσεως τὸν ἀρμόδιον καιρὸν, ἢ τὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ παρατηρήσῃ, νὰ ἐνθυμηθῇ ἀτελῶς, ἢ νῆ Δία παντάπασιν ἐπιτασμένως!

β'. Ὄταν μάλις κυριεύσῃ τὸν ἀνθρώπου πάθη, εἶναι σχεδὸν πρᾶγμα ἀδύνατον νὰ παρατηρήσῃ ἡ ψυχὴ ἑαυτὴν καθαρῶς καὶ ὀρθῶς, ἐνῶ καταποντιζέται εἰς διάφορα αἰσθητήρια, καὶ καταθολύνεται τὸ διειδὲς καὶ καθαρὸν τοῦ διαφαντικοῦ της. Τὸ πλῆθος ὅσων ἠδύναται νὰ παρατηρήσῃ εἰς ὀλίγης ὥρας διάστημα· αἱ σκοτειναὶ καὶ ἀσαφεῖς ἐννοιαί·

ἡ ὁρμὴ τῆς ψυχῆς, τὴν ἑποῖαν αἰσθάνεται πρὸς πάντῃ ἄλλα πράγματα κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην — τούτα πάντα καὶ ἄλλα πολλά, δυσκόλως ἀφίενται τὴν ψυχὴν νὰ παρατηρήσῃ ἑαυτὴν, ἀλλὰ τὸ κόμνει ἔπειτα, ὅποτε βέβαια πολλά ἐκ τῶν συμβάντων δὲν φαίνονται μὲ τὴν προσήκουσαν καθαρότητα καὶ ὀρθότητα.

γ. Ἄλλων ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς δὲν δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἀσφολῶς καὶ βεβαίως, ἐπειδὴ οὔτε νὰ ἰδῶμεν ἔξωθεν Τί συμβαίνει εἰς αὐτοὺς, οὔτε νὰ ἐμβῶμεν εἰς τὰς κεφαλὰς των δυνάμεθα. Ἀγαπῶσι μάλιστα τότε νὰ κρύπτονται ἐπιμελέστερα, ὅταν ἰδῶσιν ὅτι παρατηροῦνται τὰ διανοήματα καὶ ἔργα των.

δ. Ὀλίγοι ἄνθρωποι παρατηροῦσιν ἑαυτοὺς· διὰ τοῦτο εἶναι πολυτιμωτάτη ἡ γνώμη: Γνωθὲ σαυτόν. Πόλιν ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παρατηρητῶν, τινὲς μὲν εἰς κἄν ἓνα δὲν κοινολογοῦσι τὰς εἰς ἑαυτοὺς παρατηρήσεις των· ἄλλοι δὲ πάλιν, διὰ ἰδιωφελείας των σκοποῦς, κοινολογοῦσιν εἰς ἄλλους παρατηρήσεις ἡμιαληθεῖς, ἢ καὶ νῆ Δία παντάπασι ψευδεῖς περὶ τοῦ ἑαυτῶν χαρακτήρος, φοβούμενοι μήπως εἰλικρινῆς φανέρωσις καὶ, νὰ εἶπω οὕτως, ἐξομολόγησις καθαρὰ τοῖς ἀποσερήσῃ τὴν τιμὴν καὶ ἀπολαύσῃ, τὴν ὅποιαν λαμβάνουσι ἀπὸ τοῦς, εἰς τοὺς ὁποίους ἤθελαν ἐξομολογηθῆν.

Σημείωσις. Καὶ ὅμως ὅλαι αὗται αἰ δυσκολίαι δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσωσιν ἀπὸ τῆν ἐξέτασιν τῶν ψυχικῶν μας δυνάμεων, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀκαταμάχητοι· πρέπει μάλιστα νὰ μᾶς διερεθίσωσιν εἰς αὐτήν· διότι κἄν ἔν ἀπὸ τὰ εὐκόλα δὲν εἶναι μήτε τίμιον μήτε ἐπιθυμητόν. Ἐπιμέλεια μεγάλη, προσοχὴ ἀταγῆς, ἐπιμονὴ διάπυρος πρέπει νὰ μᾶς βοηθήσωσιν εἰς τὸ νὰ ἀνιχνεύσωμεν, καὶ, ὅσον δυνατόν, νὰ ἐξακριβώσωμεν τὰς περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς γνώσεις μας.

ΜΘ'. Ἡ δὲ ἐκ τῆς ψυχολογίας ὠφέλεια μεγάλητις εἶναι καὶ παντοία· διότι

α'. Εἶναι πολλὰ τερπνὴ καὶ χαρίεσσα, διεγείρουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς παρατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, τῶν εὐαιμεῶν του, τῆς ὑπὲρ τὰ ἄλλα δημιουργήματα ὑπεροχῆς του, τῶν κλίσεων καὶ παθῶν του, καὶ μὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἐξυπνίζουσα τὸν πόθον του πρὸς μελέτην καὶ μάθησιν καὶ τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν.

β'. Ἡ μελέτη τῶν ἰσοριῶν, γλωσσῶν, βίον, ἡθῶν καὶ ἔθῶν τῶν ἀφόρων τῆς γῆς λαῶν τότε γίνεται ἐπαγωγὴς, καὶ ὠφελίμη, ὅταν ὁ μελετῶν αὐτὰς εἶναι συνεπιθεμένος καὶ αὐτὸς εὐὰ κάμνη ιδίως του ψυχολογικὰς παρατηρήσεις, καὶ εὐὰ συνάγη καὶ εὐὰ διατόσση ὅσας εὐρίσκει εἰς συγγράμματα. Τοῦτο ὅμως εὐὲν ἐμπορεῖ εὐὰ κίμη, εἰὰν εὐὲν προλάβῃ συστηματικῆν τινα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς γνῶσιν ποριζομένην ἐκ τῆς ἐμπειρίας.

γ'. Ἀπὸ πολλὰς πρακτικὰς ἐπιστήμας προηγούνται ἀναγκαίως ψυχολογικαὶ εἰδήσεις· διότι πᾶς ὅς τις ἀσχολεῖται εἰς ἀγωγὴν καὶ διάπλασιν τῶν ἀνθρώπων, εἴτε παιδαγωγὸς, εἴτε κρινοὺς διδάσκαλος, εἴτε νομοθέτης, εἰὰν εὐὲν μέλλῃ εὐ' ἀγνούζεσθαι προῖκα, ἀναγκαίως πρέπει εὐὰ πραγματεύεσθαι τὸν ἄνθρωπον συμφώνως μὲ τὴν φύσιν του, τὴν ὁποίαν διὰ τοῦτο χρεώσεται εὐὰ γνωρίζῃ. Ἡ Πολιτικὴ, ἡ Δοκτικὴ, ἡ Δικαιολογία, ἡ Αἰσθητικὴ, θεμελιόνονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπάνω τῶν βάσεων τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας· οὔτε ἡ Δογικὴ, οὔτε ἡ φιλοσοφικὴ τῶν γλωσσῶν διδασκαλία συντηροῦνται χωρὶς ταύτην· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἱεροκήρυξ καὶ ὁ Ἱατρός, καὶ πᾶς, οὔτενος ἔργου εἶναι τῶν ἀνθρώπων ὁποιαδήποτε θεραπεία καὶ ἐπιμέλεια, εὐὲν εὐ-

40 ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΜΠΕΙΡ. ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ.

ναται χωρὶς αὐτὴν νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἐπάγγελμά του ἐν δόξῳ.

Ξ'. Ἐὰν δὲ εἶναι ἡ ψυχὴ οὐσία παρὰ τὸ σῶμα διάφορος, Ποία τις εἶναι ἡ πρὸς τὸ σῶμα κοινωνία της, εἰάν ὅσα νοεῖ τὸ δέχεται ὅλα ἐκ τῶν αἰσθήσεων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα θεωρήματα καὶ ζητήματα, θέλουσ' ἐκτεθῆν εἰς τὴν Μεταφυσικὴν, ἐπειδὴ εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην ἄλλα τόπων δὲν ἔχουσιν, εἰ μὴ ὅσα περὶ ψυχῆς μᾶς διδάσκει παρατήρησις καὶ πείρα.

ΞΑ'. Θέλουμεν δὲ εὐταῦθα ἐκθέσειν τὰ κυριώτερα τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας κατὰ τὴν ἐφεξῆς τάξιν. Γενικὰς παρατηρήσεις περὶ ψυχῆς καὶ τῆς μετὰ τοῦ σώματος συναρείας καὶ ἐνώσεώς της. Περὶ Αἰσθήσεως. Περὶ Φαντασίας. Περὶ Μνήμης. Περὶ τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν Λόγον. Περὶ Ὁρεκτικῆς δυνάμεως, Περὶ παθημάτων. Περὶ παθῶν. Περὶ κρίσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τινῶν ἄλλων, ὧν ἡ θεωρία συνέχεται μὲ τὰ εἰρημένα. Ταῦτα δὲ θέλομεν προσπαθήσειν, νὰ ἀποδώσωμεν ὅσον δυναμέθα, συντόμως καὶ εὐκρινῶς εἰς τὰ ἐφεξῆς Κεφάλαια.